

ezt az elméletet, kitérve azokra a hipotézisekre is, amelyek sokszor csak a sorok között lappanganak. Zsirai ugyanis dolgozatának nyelvészeti részében (!) megfélekedett arról, hogy a *jugra* név *jūra* alakban már a XI. sz. elején és a XIII. század folyamán több ízben is szerepel arab íróknál a vogulok és osztjások elnevezésére. Markwart azt is kimutatta, hogy ezek az arab írók Jugriának leírását és a *jūra* névalakot egy közös X. századi forrásból merítették, amely forrás a legnagyobb valószínűség szerint Dzsajháninak 913—43 között keletkezett, elveszett nagy földrajzi műve volt (U. Jb. 4, 303). Az arab írók X. századi forrása a Jugriára vonatkozó tudását olyan arab prémkereskedők elbeszéléseiből merítette, akik a volgai bolgárokra jártak. A *jūra* névalak tehát a volgai bolgártörökből való szabályos töröknyelvi fejlemény korábbi **juyra* < *jugra* névalakból; ebből következik, hogy már a X. században hosszabb ideig élt a volgai bolgártörökség nyelvében. Ezek szerint tehát a *jugra* névben a *j*- sem valami orosz fejlemény; olyasmire különben úgys képtelenség még csak gondolni is, hogy a volgai bolgárok a IX—X. század folyamán néprveket vehettek volna át az oroszoktól. Hol voltak akkor még az oroszok a Volgától és a Káma mellékétől!⁴⁴

(Folytatjuk.)

Moór Elemér.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A kút ménje.

Kemenesalja nyelve c. ifjúkori nyelvjárastanulmányom szerint Csöngén a kútgém neve: *mi*ⁿ, a *kút minnyé* (NyF. 33:21). A régi Tájszótár ugyanis Kemenesaljáról idézi: *Mény*, kút' kankalékja v. gémje (257). Gém, kút' kankalékja v. *ménye* (igy! 136). A kankalék címszó alatt is idézi a

⁴⁴ A *jugra* név magyarázatára, ami bennünket közelebről már nem érdekel, két lehetőség jöhet tekintetbe: 1. fimmugor szó a vogulok és osztjások elnevezésére (Setälä), 2. eredetileg a szamojédek elnevezésére szolgált, akik valamikor körülbelül ott laktak, ahol ma az osztjások (bolgártörök jövevényszavak a szamojédekben): Schrenk, Ahlquist, Markwart. — Meg kell azonban jegyezni, hogy Zsirai fentközött elmélete nem saját kutatásából sarjadt ki. Ő csupán Gombocznak egy korábbi tanulmányában odavetett ötletéhez, illetve gyanításhoz próbált dolgozatában — mindenesetre kissé túlságosan terjengősen — bizonyítékokat szolgáltatni. Csodálatos azonban, hogy Zs. munka közben nem jött rá arra, hogy Gombocz teljesen téves nyomon indult el, amikor a *jugra* nevet az *onogur* névvel gondolta összefüggésbe hozhatónak. — Igaz ugyan, hogyha Zs. erre idejében rájön, akkor a *jugra* név etymológiájáról sem lett volna kénytelen egész vaskos kötetet írni.

„kút' ménjét“, de nem világos, hogy ez szintén Kemenesaljáról való adat-e, vagy pedig a Balaton vidékéről származik, de semmi esetre sem a Marcal mellékéről, mint Herman Ottó A magyar pásztorok nyelvkinése c. hatalmas munkájában állítja (294). Kassai Szókönyve szerint szintén csak Vas megyében használatos e jelentésben a *Mény*. Ez a ma csak szűk területen használt szó hajdan sokkal elterjedtebb volt, mert ez rejlik az *ostorménfa* 'Viburnum lantana' növénynevében, melyet a MTsz. Tokajról és *ustormönyfa* alakban Szeged vidékéről idéz. Ez a növénynevé előfordul már a XVI. században, így a Kolozsvári Glosszáokban (*ostor menj ffa*), a Clusius—Beythe-féle Nomenclatorban (*Ostormen fa* 1584), Szikszai Fabriciusnál (1590), s utána a többi szótárírónál is. CzF. szerint a kútostort vagy kútsudárt is nevezik *kútmény*-nek, azt a rudat, mely a kútba nyúlik, s amelyen a vödör lóg. Erre a célra, úgy látszik, a *Viburnum lantana* alkalmas fa, mert a Pallas-Lexikon szerint, bár mint eserde csak 2—2.5 m magas, mint fáska 6 méternyire is megnő. Ostornyelnek is használják, s Benkő, aki a kútmén említett jelentését nem ismerte, azt hitte, hogy az *ostorményfa* az „ostornyélfa“ elrontása (Molnár János, Magyar Könyvház 1783, I. 352). Az *ostornyélfa* nevet aztán tőle vette át Veszelszki és Sándor István.

Karjalainen (MSFOu. 30, 24:17), s utána Paasonen (Beiträge 297) ezt a *mén(y)* szót 'hajlik' jelentésű vogul, osztják és mordvin igékkel egyeztetette; véleményem szerint a szóban forgó *mén(y)* szó nem más, mint a 'csödör' jelentésű *mén*. Már Herman Ottó rámutatott arra, hogy a gémeskút egyes részei eredeti neveinek jelentése az idők folyamán feledésbe merült, és sok helyen az egyiknek a nevét egész más rész viseli. Így pl. följegyzéseim szerint a kútgémet a Kemenesalja más faluiban *nyíl*-nak nevezik, s a régi Tájszótár is e jelentését adja. Az új MTsz. ellenben az Erdészeti Lapok alapján azt írja, hogy a *kút-nyíla* Dunántúl a kútostor neve. Ha azonban arra gondolunk, hogy ez elnevezések micsoda szemléleten alapulnak, akkor világos lesz előttünk, hogy e nevek eredetileg mind a kútgémre vonatkoztak, mely az egyik szemlélet szerint olyan, mint egy nyakát kinyújtó gém, a másik szerint a röplő vagy elröpített nyílhoz hasonlít, a harmadik szerint pedig a csödörhöz, melynek — mint a gémen az ostor — lóg a vaszarája.

Meg kell jegyeznem, hogy magának a *mén* szónak a származását sem ismerjük. Munkácsi oszét megfejtési kísérlete (KSz. 5:318) nem megnyugtató. A legfeltűnőbb, hogy a régi magyar irodalomban a *mén* szó magában alig fordul elő. A NySz. mindössze a *Menumorout* nevet idézi Anonymusból; az OklSz.-ban is csak egy adat van: Duo equi Turcales wigo *Men*

(1525). Előfordul azonban a Besztercei Szójegyzékben: emissarius, *men*. Rendesen csak a *mén-ló* összetételben használták. A *ményes*-nek azonban nemcsak gyűjtőnévi jelentése van, hanem egyes névt is jelentett régen, pl. Equos ulgo *Menesekeith* (1521). *Menes*, *czöder vezeték lo* (1521). A székelyeknél ma is csak egyszerűen lovat jelent a *ménös* (MTsz.). Nem lehetetlen, hogy a *ményes* eredetileg csak olyan körülíró kifejezés volt, mint a *monyas*. De az is lehetséges, hogy a német eredetű *csödör* szó felvételével a *mén* tulajdonképeni jelentése lassanként elhomályosodott.

Beké Ödön.

Bírópecsét. (N. és Ny. II. 98.)

Az 1877. évi XXII. t. c. A kisebb polgári peres ügyekről, 30. §-a így szól: „A felek az ügy tárgyalására rendszerint a peres felek neveit, a kereset tárgyát vagy összegét s a tárgyalás idejét és helyét tartalmazó idézvény kézbesítése által hivatnak meg.

Az idézvény a bíró által sajátkezűleg aláírandó s bírói pecséttel látandó el, ennek rendeletére a községi-, a körjegyző, vagy segéde állítja ki.

Az idézvény rövid tartalma a bíróság naplójába, illető rovatainak kitöltése által bevezetendő.

Ha a felek szóbeli felhívásra megjelentek, írásbeli idézés nem szükséges“.

Ezt azonban nem respektálták bíró uráimék s így három évvel később több vármegye alispáni hivatala, közte a békés-vármegyei is, beszédtek a bíró által kezelt pecsétnyomókat s még ezzel sem szünt meg a sok évszázados szokás, mert nem esetről-esetre készültek a négyszögletes kéregpapírra nyomott pecsétek, hanem halomszámra heverték a törvénybíró zárra járó hivatalos almáriumában s még a kilencvenes esztendőkből is láttam ilyen, már jól összefogdosott idézöt, melyet sárgaréz-fokosos bakter kézbesített ki — cseléd ügyben — anyámnak, megmondván helyét és idejét, ahol és amikor meg kell jelennie, magával hozván a pecsétet.

Rendszerint eleget is tettek az ilyen meghívásnak s ha nem, — mi a pecsét átvétele megtagadásával járt —, még egyszer invitáltatott s makacszkodás esetén nélküle tartották meg a tárgyalást, némi szigorított büntetéssel. — Történt azonban elővezettetés is, leginkább asszonynál, ki üzent a bírónak s ha az üzenet káromkodás vagy becsületsértés volt,* biz meg is vesszöztette a delikvenst. Ezt már a pandur hajtotta végre, a mindig kéznél tartott deresre fektetvén az illetőt.

* Pl. ilyen: mond meg a bírónak, hogy b.... meg az anyját!